Nâilî-i Kadîm
(ö. 1077/1666)

Sebk-i Hindî akımının önde gelen isimlerinden, 17. yüzyıl Divan şairi

İsim	Nâilî-i Kadîm
Tam İsim	İstanbulî Mustafâ Çelebi Pîrîzâde Mustafâ Çelebi
Kısa Tanıtım	Sebk-i Hindî akımının önde gelen isimlerinden, 17. yüzyıl Divan şairi
Yaşadığı Tarih	Miladi: ? - 1666 Hicri: ? - 1077
Doğum Yeri	İstanbul
Ölüm Yeri	İstanbul
Etkilendikleri	Şevket-i Buhari Urfî-i Şîrâzî Feyzî-i Hindî Tâlib-i Amûlî Sâib-i Tebrizî Fuzûlî
Ekolleri	Edebiyat Şiir Sebk-i Hindî
Etkilendiği Ekoller	Halvetîlik, Sebk-i Hindî

Hayatı

Nâilî-i Kadîm olarak da tanınan ve XVII. Yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Nâilî'nin hayatı hakkında bilinenler gayet azdır. Şiirden başka bir alanda söz sahibi olduğuna dair bir veri ve elde Dîvân'ından başka bir eseri yoktur. Tarih veya biyografi kitaplarında adı geçmemektedir. Hayatı hakkındaki bazı verilere yalnızca şuarâ tezkirelerinin verdiği yetersiz, birkaç satırlık bilgiden ulaşabiliyoruz. Kasidelerindeki bazı ipuçları bu bilgiler ile birleştirilince hayatı bir parça da olsa aydınlığa kavuşmaktadır.

İstanbul'da doğan Nâilî'nin asıl ismi Mustafa'dır. Babası Pîrî Halife maden kalemi kâtiplerindendir. Tezkire yazarı Safâyî'nin "evâ'il-i hâlinde tahsîl-i ma'ârif-i bî-hisâbdan sonra" (Altuner Üzer, s. 840) sözüne ve Nâilî'nin şiirlerine yansıyan bilgi ve birikim dünyasına bakılırsa iyi bir eğitim gördüğü söylenebilir. Fakat kaynaklarda öğrenim gördüğüne dair başka bir bilgi yoktur. "Efendi" değil "Çelebi" unvanıyla anılması ve kalemde kâtiplik yapması da medrese öğrenimi görmediği şeklinde yorumlanabilir. Özel hocalardan eğitim aldığı ve kendisini yetiştirdiği muhtemeldir.

Nâilî, babası gibi maden kaleminde çalışmış ve burada halifeliğe kadar yükselmiştir. Bazı kasidelerinden bir müddet Sâlih Paşa ve Defterdar Mehmed Paşa ile yakınlık kurduğu ve onlardan destek ve himaye gördüğü anlaşılmakla birlikte bu patronaj kısa sürmüştür. Muhtemelen başka bir geliri olmadığı için orta halli, yahut kendi ifadesiyle "fakr u zarûret" içinde, bir memur hayatı sürdüğü söylenebilir.

Nâilî, hayatının sonlarında Sadrazam Fâzıl Paşa tarafından bilinmeyen bir sebeple Edirne'ye sürülmüş ve tam zamanı belli olmasa da 1-3 yıl arası bir süreyi sürgünde geçirmiştir. Büyük ihtimalle orta halli memur bir ailenin ihtimamla büyüttüğü bu İstanbul çocuğu hassas, duygusal ve kırılgan bir insandır. Şiiriyle belli bir şöhreti yakalayan, akabinde daha yüksek bir memuriyet, daha iyi bir hayat bekleyen şair, bu emeline kavuşamayınca kırılıp küsmüş ve karamsarlığa kapılmıştır. Düşmanlarından gayet ağır sözlerle bahsetmesi ve zamanındaki şairleri kötülemesine bakarak İstanbul'dan uzaklaştırılmasına sebep olacak kadar düşman kazandığı tahmin edilebilir. Zaten zayıf bünyeli, hassas ve kırılgan olan şair, bu sürgün yıllarında hayli acı çekmiş ve yıpranmıştır. Bir naatında ve Sultan IV. Mehmed'e sunduğu "Şitâ'iyye" kasidesinde yaşadığı bu acıları ve kötü hayat tecrübelerini anlatmıştır. Padişaha ve Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa'ya sunduğu kasideler sayesinde bağışlanan Nâilî, 1665 Temmuz-Ağustos aylarında İstanbul'a dönmeyi başarabilmiştir.

Nâilî 55-60 yaşlarında, 1077/1666 yılında hayata gözlerini yummuştur. Bursalı Mehmed Tâhir Osmanlı Müellifleri isimli eserinde kabrinin İstanbul'da Fındıklı semtinde, Sünbül Dede Dergahı'nın yanında bulunduğunu ve yol genişletme çalışmaları sırasında Beyoğlu mezarlığına nakledildiğini söyler. Sonradan Beyoğlu mezarlığının da kaldırılması sebebiyle Nâilî'nin mezarı kaybolmuştur. Devrin bazı şairleri, ölümü için ebced hesabıyla şu tarihleri düşmüşlerdir:

Nâ'il-i cennet ola Nâ'ilî-i nâdire-fen (1077)

***

Nâilî ola şefâ'at nâili (1077) (İpekten, s. 9)

Öğretisi

Nâilî, zamanın ve mensubu olduğu Sebk-i Hindî göreneğine uyarak tasavvuf yoluna sülûk etmiştir. *Dîvân*'ındaki"Halvetîleriz" redifli gazelinden, onun Halvetî tarikatına mensup olduğunu anlıyoruz (Nâilî, s. 226):

Sûrette pây der-gil olan Halvetîleriz // Ma'nîde arş-menzil olan Halvetîleriz

Dergâh-ı Gülşenî'ye olanlar nihâde-rû // Gül gibi bir kadehle olurlar güşâde-rû (Nâilî, s. 284) matlalı gazeli de Nâilî'nin, Halvetî tarikatının Rûşeniyye kolundan ayrılan ve Aydınlı Dede

Ömer Rûşenî'nin dervişi olup zamanında büyük bir şöhret kazanmış olan İbrahim Gülşenî'nin kurduğu Gülşeniyye tarikatına, daha doğru bir ifadeyle Halvetî tarikatının bu şubesine intisap etmiş olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Nâilî, Halvetî şeyhi Saçlı İbrahim Efendi'nin vefatına da tarih düşmüştür.

Bu veriler ve *Dîvân*'ında doğrudan tasavvufî diyebileceğimiz bazı gazeller ve beyitler dışında Nâilî'nin tasavvufî görüş ve düşünceleri, mutasavvıf şairlerin şiirlerindeki gibi değil daha müphem ve sanat yapmaya matuftur. Şiirlerinde insanları bu yola davet ve irşat değil, sanat ve şahsî duygular söz konusudur. Bununla beraber "Terkîb-i bend der-niyâz bâ-Hazret-i bî-niyâz" başlıklı şiirinin özellikle dördüncü bendinde görüldüğü üzere bir mutasavvıf şair gibi tenbih ve nasihat ağırlıklı ifadeleri da mevcuttur.

Aşkın tasavvufî anlamda ele alınışı ise şiirinin başlıca özelliklerindendir. Hemen bütün şiirlerine konu olan aşk ilâhî aşk, sevgili Tanrı'dır; aynı şekilde meyhâne tekke, meyhâneci şeyh ve sunulan şarap aşk şarabıdır. Tasavvufu ancak derin katmanlarında bulabildiğimiz şiirlerini anlamak için tasavvuf düşüncesi ve terminolojisine âşinâ olmak gerekir. Gazellerinde ve müseddeslerinde tasavvuf düşüncesini işleyen ve tasavvufî mazmunlar kullanan Nâilî, iyi bir mutasavvıf olamadığından yakınmıştır.

Allah'ın birliğini, sıfatlarını, aklın O'nu idrakteki acziyetini anlatan VI numaralı müseddes hariç diğer üç müseddesi Nâilî'nin samimi duygularını, hayal kırıklıklarını, karşılaştığı vefasızlıkları, felekten şikayeti konu edinir. Tasannudan uzak ve sanat gayesinden ziyade adeta dertleşme ve iç dökmeyi hedefleyen bu müseddeslerin ilkinin -kendisine veya bir müstensihe ait bir başlık olması önemli değil- "Müseddes der-ahvâl-i hod" (Kendi hâlimiz hakkında bir müseddes) başlığını taşıması da buna işaret etmektedir. Ömrünün sonlarına doğru yazdığı tahmin edilen VII numaralı müseddeste ise sitem, şikayet ve umutsuzlukla beraber hatırını kıranları, kendisi için kötü temennide bulunanları dahi affedecek ve onlara iyilik dileyecek rûh olgunluğuna, gönül enginliğine ulaşmış bir insanın mısraları vardır. Kardeşi için yazdığı mersiye de gazellerindeki üsluptan çok daha farklı, daha kişiseldir (Nâilî, s. 131-148).

Yaşadığı çağdan başlayarak Nâilî'den bahseden bütün kaynaklar O'nun şiirde yeni bir yol açtığını, daha önce görülmemiş bir tarz getirdiğini söyler. Mesela çağdaşı Rıza, tezkiresinde O'nun için "Zümre-i şu'arâ-yı tâze-gûyân ve bülegâ-yı erbâb-ı 'irfândandur. Şâ'ir-i muhteri'[dir]" (es-Seyyid Rızâ, s. 95-96) diyerek şiir sanatında, daha önce kimse tarafından kullanılmamış tabirleri ve anlamları kullandığına işaret eder. Zira muhteri (ihtira kökünden) olmak, daha önce görülmemiş, orijinal şeyler vücuda getirmekle mümkündür. Aslında XVII. Yüzyıl şairlerinin hemen hepsinde bir yenilik arayışı mevcuttur ancak bu fark Nâilî'nin şiirlerinde daha belirgindir.

Tezkireci ve edebiyat araştırmacılarının Nâilî hakkında söylediği ve hemen hepsi yenilik, orijinallik ve kendine özgülük ifade eden değelendirmeler, aslında bugün Sebk-i Hindî dediğimiz üslûp ile alakalıdır. Nâilî'nin şiirinde, yaşadığı devir olan XVII. Yüzyılda hayli yaygın olan, bu üslûbun bütün özellikleri görülür. O, daha da ileri giderek bu üslûpta diğer şâirlere öncülük etmiş ve Sebk-i Hindî'nin bu yüzyıldaki hatta belki bütün bir edebiyatımızdaki en büyük temsilcisi olmuştur.

Hint tarzı ya da Hint üslûbu da denilen ve XVII. Yüzyıl Osmanlı şiirinin baskın unsuru olan Sebk-i Hindî, Safevîler zamanında sosyal ve siyasî sebeplerle Hindistan'a göçmek zorunda kalan şâirlerin ortaya çıkardığı ve Hint şiirinin de etkisiyle iyice olgunlaşıp İran, Hindistan, Afganistan ve Osmanlı topraklarında benimsenip kullanılan üslûbun adıdır. Bu üslûbun da tesiriyle Nâilî'de şiirin konusu çevre/taşra yerine iç dünyaya (derûn) kaydırılmıştır. Bunun sonucu olarak da lafız güzelliğinden çok mana derinliği öne çıkmıştır. Nâilî söz ve söz sanatları fazlalığından kaçınmış, şiirini -eski deyimle- "veciz" ve "münakkah" bir biçimde söylemeye gayret etmiştir. Onun şiiirinde hayaller soyut kavramlar üzerine bina edilmiş, fakat bunlar somut kavramlarla terkip hâline getirilerek (alışılmamış bağdaştırmalar) canlı, çağrışım gücü daha zengin ve ince hayaller yaratılmıştır. Buna mukabil bu hayallerin incelik ve derinliğinin anlaşılması da aynı oranda güçleşmiştir. Nâilî'nin şiirlerindeki en belirgin unsur olan Sebk-i Hindî'nin bazı özellikleri şu başlıklar altında toplanabilir: Derin ve girift anlamlar, aşırı hayalcilik, mübâlağa, ızdırap, tasavvuf, orijinalite (bikr-i mazmun/mânâ), tezat ve paradoksal imajlar, alışılmamış bağdaştırmalar, teşbih ve istiarelerde farklılaşmalar vs. Nâilî, bu özellikleri şiirinde bilinçli bir şekilde kullanmış olup yeni bir yolda ilerlediğini bizzat söylemiş, şiir içinde şiirinin poetikasını yapmıştır:

Orijinallik, yenilik: *Sözün ey Nâilî olmazsa da şâyeste-i tahsîn // Yine bir tarz-ı hâs-ı şûhdur bir özge vâdîdir* (Nâilî, s. 196)

Kapalı mana, muğlaklık: *Garâbet olmasa ma'nâda Nâilî nazmın // Garîbdir bu ki elfâzı âşinâ düşmez* (Nâilî, s. 220)

Yeni, derin hayaller; orijinal mana: *Biz Nâiliyâ sözde füsûnkâr-ı hayâliz // Elfâzda peydâ dil-i ma'nâda nihânız* (Nâilî, s. 214)

Sebk-i Hindî ile şiirin konusu insanın iç dünyasına kaydırılınca insan rûhunun ızdırapları şiirde belirginleşmiştir. Ancak Nâilî'de bu özellik sadece Sebk-i Hindî'den dolayı görülmez. Zayıf ve hastalıklı bünyesi, mesleğinde kalem halifeliğinden öteye gidememiş olması, büyük şâir olduğu hâlde değerinin bilinmediğine inanması onun şiirinde ızdırabı ve karamsar bir dünya görüşünü hâkim unsur hâline getirmiştir.

Nâilî *Dîvân*'ında şarkı nazım şekliyle yer alan şiirler çapraz kâfiyeli asıl şarkı türünün ilk örnekleri olup gayet sade bir dille, halk türkülerinin anlaşılır Türkçesiyle söylenmiştir.

Öne Çıkan Eserleri

- *Dîvân:* Bulak Basımevi, Kâhire 1253; haz. Halûk İpekten, MEB Yayınları, İstanbul 1970; haz. Halûk İpekten, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.

Kaynakça

- Abdülbaki Gölpınarlı, *Nâ'ilî-i Kadîm*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013.
- Cafer Mum, "*Sebk-i Hindî'de Beyit Yapısı, Paradoksal İmajlar ve Çoklu Duyulama", Sebk-i Hindi:* Sözde ve Anlamda Farklılaşma, haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Turkuaz Yayınları, İstanbul 2006.
- Halûk İpekten, *Nâ'ilî: Hayatı, Sanatı*, Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara 1986.
- İsrafil Babacan, *Klasik Türk Şiirinin Sonbaharı: Sebk-i Hindi,* Akçağ Yayınları, Ankara 2010.
- Nagehan Uçan Eke, *Nâ'ilî'nin Gazellerinin Şerhi ve Yapısalcılık Açısından İncelenmesi,* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, Muğla 2014.
- Nâilî*, Nâilî Dîvânı*, haz. Halûk İpekten, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Nuran Altuner Üzer, "Safâî ve Tezkiresi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1989.
- Özer Şenödeyici, *Naili Divanı Sözlüğü: Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük,* Serüven Kitap, İstanbul 2015.
- es-Seyyid Rızâ, *Tezkire-i Rızâ,* nşr. Ahmed Cevdet, İkdâm Matbaası, Dersaâdet 1316/1899.

Atıf Bilgisi

Ömer Uyan. Nâilî-i Kadîm. İslam Düşünce Atlası, https://islamdusunceatlasi.org/naili-i-kadim-/495

Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, ss.1157-1159, 2017

- **Yayın Türü:** Ansiklopedide Konu
- **Cilt numarası:** 3
- **Basım Tarihi:** 2017
- **Yayınevi:** Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları